

Inledning

I mer än fyrtio år levde Lykovs, en gammaltroende rysk familj – mor, far och fyra barn – fullständigt avskurna från andra människor inne i det sibiriska barrskogsområde som brukar kallas tajgan. Deras tillvaro som eremiter och orsakerna bakom deras val av ett liv i svåra umbäranden är vad denna dokumentära berättelse handlar om.

Lykovs otillgängliga boplats upptäcktes av några geologer, och det var med största försiktighet som familjen bekantade sig med ”nykomlingarna”. Efter mitt eget första besök hos Lykovs sommaren 1982 publicerade jag en serie artiklar om familjen i en populär sovjetisk tidning, *Komsomolskaja Pravda*. Artiklarna väckte ett enormt intresse, och det finns i dag inte ett ryskt hem där man inte känner till dessa sibiriska öden. Då deras livs drama blev känt väckte dessa bevarare av ”den gamla tron” stor beundran genom sitt mod och sin uthållighet och genom sitt stränga iakttagande av ritualer och traditioner med rötter ända ner i Peter den stores tid, då Ryssland skakades av en väldig religiös schism.

Varje detalj av livet i den sibiriska tajgan har väckt läsarnas intresse – hur man skaffade mat och eld, kläder och skor, hur man höll reda på tiden, hur man samverkade inom den lilla gruppen, hur man förhöll sig till naturen. Allt detta fascinerade också mig, och jag har försökt att berätta om det så tydligt och klart som möjligt.

Det var också intressant att iaktta följderna av Lykovs kontakter med andra människor. I grund och botten handlade det om ett möte mellan två civilisationer.

Det har nu redan gått tjugofem år sedan jag började göra mina resor en eller ett par gånger om året till Abakanflodens övre lopp. För varje gång har jag lärt mig något nytt om det ensamma livet där ute. Jag har fått mängder av brev från mina läsare som har bett mig göra dessa resor. Det är många som vill veta hur det står till ute i tajgan, och som undrar hur de kan vara till hjälp för eremiterna.

I dag finns bara den yngsta i familjen Lykov, Agafja, kvar i livet. Hon lever ensam. Från hennes stuga är det mer än tio mil till närmaste spår av mänskligt liv. Enda sättet att komma till henne är med helikopter.

Den 60-åriga kvinnan vägrar kategoriskt att flytta närmare människor: ”Jag ska leva som vi alltid har gjort.” Kanske är detta just nu den största ensamheten på jorden.

Nikolaj Ustinovitjs berättelse

Det var i februari 1982. Folklivsforskaren Nikolaj Ustinovitj Zjuravljev, som var i Moskva på hemväg från södra Ryssland till Sibirien, ringde upp mig. Han sade att han hade en fantastisk historia om några enastående människoöden som han trodde skulle kunna intressera min tidning. En timme senare befann jag mig i Moskvas centrum. Jag satt på den sibiriske gästens hotellrum och lyssnade uppmärksamt till hans berättelse.

I korthet handlade hans historia om att man i Chakassiens bergsområde, i det ödsliga och otillgängliga område som kallas Västra Sajan, hade påträffat människor som sedan över fyrtio år levde totalt avskurna från omvärlden. Det var en liten familj. Två av de fyra barnen hade aldrig sett andra människor än föräldrarna och de äldre syskonen och kände ingenting till om världen annat än genom de äldres berättelser.

Jag frågade omedelbart om Nikolaj Ustinovitj kände till detta genom hör-sågen eller om han själv hade träffat eremiterna. Han svarade att han först hade läst om dem i en facktidskrift som ett slumpartat "fynd" gjort av några geologer, men att han på sommaren själv hade kunnat ta sig till den avlägsna platsen i tajgan. "Jag har suttit i deras koja. Jag har talat med dem som jag nu talar med er. Vad jag kände? Det var som att befinna sig i ett Ryssland före Peter den stores tid med inslag av stenålder! De gör upp eld med flinta, de lyser sig med spånstickor ... På sommaren går de barfota, om vintern har de näverskor. De har inget salt. De kan inte baka bröd. Språket har de inte glömt, men de yngsta i familjen är svåra att förstå ... Nu har de kontakt med geologerna, och det verkar som om de gläder sig åt till och med de allra kortaste sammanträffanden med andra människor. Samtidigt håller de sig på sin kant som förut och det är inte mycket de har ändrat på i vanor och livsföring. Anledningen till deras eremittillvaro är religiös sekterism med rötter i tiden före Peter den store. Patriarken Nikon kan de inte nämna utan att spotta och göra korstecknet med två fingrar. Peter I talar de om som om en personlig fiende. Allt som har inträffat i världen sedan de drog sig undan är helt okänt för dem. Elektricitet, radio, sputnikar – allt detta ligger bortom deras horisont."

Det var sommaren 1978 som de sentida "robinsonmänniskorna" hade påträffats. Ett geologiskt flygfoto hade avslöjat järnfyndigheter vid floden Abakans översta lopp. För att utforska dessa ville man placera ut en grupp geologer med hjälp av helikopter, och man letade från luften efter en plats att släppa ner dem på. Det var ingen lätt uppgift. Gång på gång cirklade man över den djupa flodravinen och försökte komma underfund med vilken av sandrevlarna som bäst lämpade sig för landning.

Vid en av uppstigningarna längs bergssluttningen fick piloterna syn på något som påminde om en köksträdgård. Inbillning, tänkte de först. Hur skulle det kunna finnas en köksträdgård i detta absolut obefolkade område? Detta var i ordets fulla bemärkelse en "vit fläck" på kartan – närmaste bebodda plats låg tjugofem mil längre ner längs floden. Och ändå – det var en köksträdgård! Tvärsöver sluttningen syntes mörka linjer av fåror – säkert potatis. Ja, och gläntan i de mörka massorna av löv- och cederskog* – den hade inte kunnat uppstå av sig själv. Det var en uthugning. Och den var gammal.

Flygarna gick ner så lågt de kunde och tyckte sig intill köksträdgården se något som liknade ett hus. En gång till gjorde de en gir runt platsen. Det var ett hus! Och där fanns en stig som gick till floden. Och där låg stockar till tork som var kluvna med yxa. Men några människor syntes inte till. Detta var en gåta! På piloternas kartor över sådana här obebodda områden är alla boplatser, till och med vinterjägarnas kojor som står tomma på sommaren, utan undantag markerade. Och här fanns en trädgård!

Flygarna ritade ett kryss på kartan och fortsatte att söka efter en landningsplats. Till sist hittade de en intill floden, ungefär femton kilometer från den mystiska boplatzen. När de rapporterade för geologerna om resultatet av sin rekognoscering uppehöll de sig särskilt vid det gåtfulla fyndet på bergssluttningen.

Det var fyra stycken geologer som hade kommit för att påbörja arbetena vid malmfyndigheterna i Volkovsk, tre män och en kvinna, Galina Pismenskaja, som var ledare för gruppen. Sedan de blivit ensamma i tajgan lämnade dem inte för ett ögonblick tanken på den hemlighetsfulla trädgården i deras närhet. I tajgan kan det vara mindre farligt att möta ett rovdjur än en obekant människa. För att inte förlora sig i spekulationer beslöt geologerna att snarast möjligt bringa klarhet i saken. Och det bästa för berättelsen här är att citera Galina Pismenskajas egna anteckningar:

"En dag när vädret var fint stoppade vi ner några gåvor till våra eventuella vänner i en ryggsäck, samtidigt som jag faktiskt också kontrollerade att jag hade min pistol i bältet.

Platsen som piloterna hade markerat på kartan låg ungefär femton kilometer bort, och på högre nivå i bergen. När vi gick uppför en bergssluttning kom vi plötsligt ut på en stig. Också det mest oerfarna öga kunde se att detta var en väg som hade nyttjats i många år och att det inte var länge sedan någon hade gått på den. På ett ställe stod en stav lutad mot ett träd intill stigen. Så fick vi syn på två matförråd. Det var små byggnader på höga stolpar, och inuti fanns näveraskar fyllda med potatis, skuren i skivor. De här fynden fick oss på något sätt att känna oss lugna, och vi fortsatte med

* Trädet heter på latin *Pinus Sibirica* och har ätliga frön. I området kallas det felaktigt ceder (*kedr*), så också av familjen Lykov.

tillförsikt längs stigen. Nu mötte oss hela tiden spår av människors närvaro – en bortkastad näverhink, några stockar lagda som bro över en bäck, märken efter eldar ...

Och där, intill en bäck, låg huset. Svartnad av tid och regn stod kojan där, stöttad och övertäckt av all möjlig bråte från skogen: näver, störor, bräder. Hade det inte varit för ett litet fönster, stort som fickan på min ryggsäck, så hade det varit svårt att tro att det var en människoboning. Men utan tvivel levde människor här – intill kojan grönskade den välskötta köksträdgården med potatis, lök och kålrötter. Bredvid fårorna låg en hacka som nyss hade varit i jorden.

Man hade lagt märke till vår ankomst. Den låga dörren gnisslade. Ut i ljuset steg, som i en saga, en gammal, gammal gubbe. Han var barfota. På kroppen hade han en skjorta av säckväv som var nästan bara lappar. Under den ett par lika lappade byxor. Hans skägg var okammat, håret tovig. Blicken var ängslig och mycket vaksam. Gamlingen visade alla tecken på osäkerhet. Han trampade med fötterna, som om marken plötsligt brände honom, medan han tigande såg på oss. Också vi var tysta. Det gick någon minut. Nu måste något sägas, och jag hälsade: 'Goddag, farbror! Vi kommer på besök ...'

Den gamle dröjde med att svara. Han trampade lite, såg sig om, fingrade på ett bälte som hängde på väggen, och så hörde vi till sist en lågmäld och tveksam röst: 'Nå, stig in då, när ni nu ändå är här ...'

Den gamle öppnade dörren, och vi kom in i ett klubbigt, unket mörker. På nytt uppstod en besvärad tystnad som plötsligt bröts av jämrande snyftningar. Först då upptäckte vi konturerna av två kvinnor. Den ena slog hysteriskt på sig själv och ropade högt: 'Detta är för våra synders skull, för våra synders skull ...' Den andra höll sig i en stolpe som stöttade en sackande takbjälke och lät sig långsamt sjunka ner på golvet. Ljuset från det lilla fönstret föll på hennes uppspärade, dödligt förskräckta ögon, och vi förstod att vi snarast måste gå ut därifrån. Den gamle följde efter oss. Högst besvärad också han, förklarade han för oss att kvinnorna var hans båda döttrar.

För att ge våra nya bekanta en möjlighet att hämta sig gjorde vi upp en eld i närheten och tog fram lite av vår matsäck.

Efter ungefär en halvtimme lösgjorde sig tre gestalter från sin plats under stugans takutsprång och närmade sig vår eld: den gamle och hans båda döttrar. Borta var alla tecken på hysteri. Det man nu kunde läsa i deras ansikten var rädsla blandad med äkta nyfikenhet.

När vi bjöd dem att smaka våra konserver, te och bröd, tackade de bestämt nej: 'Det är inte för oss!' Intill kojan fanns en eldstad byggd av stenar, och där ställde de en gryta med potatis som de hade sköljt i bäcken, täckte grytan med en stenplatta och började vänta. På frågan om de någonsin hade ätit bröd svarade den gamle: 'Jag har ätit bröd. Men inte de. De har inte ens sett bröd.'

hampa. Fasonen på klädseln var säckig den också: ett hål för huvudet, ett rep om midjan. Och allt översållat med lappar.

Samtalet gick trögt till en början. Och det berodde inte bara på förlägenhet. Det var svårt att förstå vad döttrarna sade. De använde många ålderdomliga ord, vilkas betydelse vi måste gissa. Sättet att tala var också mycket speciellt – de talade dovt och mässande och genom näsan. När systrarna talade med varandra påminde deras röster om ett långsamt, dämpat kuttrande.

Framemot kvällen hade vi hunnit bli tämligen bekanta. Vi visste nu att den gamle mannen hette Karp Osipovitj och döttrarna Natalja och Agafja. Familjenamnet var Lykov.

Den yngsta av döttrarna, Agafja, meddelade plötsligt mitt i samtalet med uppenbar stolthet att hon kunde läsa. Efter att ha bitt sin far om lov stack hon iväg in i huset och kom tillbaka med en tung och svartnad bok. Hon öppnade den i knät och läste, på samma mässande sätt som hon talade, upp en bön. Sedan ville hon visa att också Natalja kunde läsa och lade över boken i hennes knä. Efter läsningen iakttog alla en betydelsemättad tystnad. Det kändes att läskunnighet var något som skattades högt av dessa människor och att den sannolikt var det de var mest stolta över.

'Och du då, kan du läsa?' frågade Agafja mig. Alla tre väntade spánt på vad jag skulle svara. Jag sade att jag kunde läsa och skriva. Det föreföll som om detta gjorde den gamle och systrarna en aning besvikna, som om de höll läs- och skrivkunnigheten för en nådegåva. Men förmåga är förmåga, och jag upptogs nu som en like.

Emellertid tyckte sig den gamle nu vara tvungen att ställa frågan om jag var kvinna. 'På rösten och allt annat verkar det så, men klädseln ...' Vi blev fulla i skratt, både jag och mina tre kamrater, som förklarade för Karp Osipovitj att jag inte bara kunde läsa och skriva, jag var också gruppens ledare. 'Outrannsakliga äro Dina vägar, Herre!' sade den gamle och korsade sig. Också döttrarna började be.

Vårt samtal, som emellanåt avbröts av eremiternas böner, blev långt. Frågorna var många från ömse håll. Och till sist kom tillfället att ställa den fråga som var viktigast för oss: hur kom det sig att dessa människor levde så långt bort från alla andra? Fortfarande försiktig i sitt tal svarade den gamle att han och hans hustru hade lämnat människorna på Guds befallning. 'För oss är det världsliga livet inte tillåtet.'

Efter detta togs våra presenter – ett stycke linnetyg, tråd, nålar, metkrokar – tacksamt emot. Systrarna strök med händerna över tyget, såg på varandra, granskade det i ljuset.

Så slutade vårt första möte. När vi skildes var det nästan som att ta adjö av goda vänner. Och vi kände tydligt att vi i fortsättningen skulle vara efterlängtnade i skogskojan."

Man kan föreställa sig de fyra unga geologernas nyfikenhet när de helt oförhappandes hade stött på ett stycke nästan "utdött" liv. Varje dag som

vädret tillät skyndade de sig till boplatsen i tajgan. ”Vi trodde att vi redan visste allt om eremiterna i tajgan och deras öde, som på en gång väckte nyfikenhet, förundran och medlidande, när det plötsligt visade sig att vi ännu inte hade träffat alla i familjen.”

Vid sitt fjärde eller femte besök hittade geologerna inte husbonden hemma i stugan. På deras frågor svarade systrarna undvikande: ”Han kommer snart.” Den gamle kom, men inte ensam. Han dök upp på stigen i sällskap med två män med stavar i händerna. Klädseln var densamma – lappad säckväv. De var barfota och hade skägg. De var inte längre unga, men det var svårt av avgöra deras ålder. Båda såg nyfiket och vaksamt på geologerna. Helt säkert hade den gamle berättat för dem om de tidigare besöken på deras undangömda boplats. De var redan förberedda på mötet. Ändå kunde den ene av dem inte behärska sig när han såg den av gästerna som mest väckte deras nyfikenhet. Han hade gått före, och nu vände han sig om och ropade till den andre mannen: ”Dmitrij, kvinnan! Kvinnan är med!” Den gamle lugnade ner de båda männen och presenterade dem som sina söner.

”Detta är den äldste, Savin. Och detta är Dmitrij.”

Under presentationen stod bröderna med sänkt blick, lutade mot sina stavar. Det visade sig att de av någon anledning bodde för sig. Sex kilometer bort, nere vid floden, stod deras stuga med köksträdgård och källare. Den utgjorde alltså bosättningens manliga ”filial”. Mellan de båda skogskojorna gick en stig som användes så gott som dagligen.

Också geologerna började gå denna väg. Galina Pismenskaja: ”Vänskapen var uppriktigt och ömsesidig. Ändå vågade vi inte hoppas att eremiterna skulle gå med på att besöka vår bas, som låg femton kilometer nerför floden. Alltför ofta hörde vi orden: ’Det är inte för oss.’ Så blev vi också förvånade när plötsligt en dag hela truppen dök upp bland våra tält. Den gamle själv gick i täten och efter honom kom ’barnen’ – Dmitrij, Natalja, Agafja, Savin. Gubben var klädd i en hög hatt gjord av hjortskinn, sönerna hade huvor sydda av säckväv. Alla fem hade kläder av säckväv, och de var barfota. Vandringsstavar i händerna. I axelremmar hängde säckar med potatis och cederfrön som de hade med som gåvor till oss.

Alla deltog i samtalet, som var livligt. Men åt gjorde de återigen för sig själva – ’Er mat är inte för oss!’ De satte sig lite avsides under en ceder, knöt upp sina säckar och tog fram sitt ’bröd’ som var gjort av potatis och svartare än Abakanflodens gyttja. Till detta drack de vatten ur kåsor. De avslutade måltiden med att tugga cederfrön. Därefter bad de.

Inne i det tält som vi hade erbjudit dem prövade gästerna länge tältsängarna med händerna. Dmitirij lade sig påklädd på en av sängarna. Savin kunde inte förmå sig till detta. Han satte sig bredvid sin säng och sov så, sittande. Senare fick jag veta att han också hemma i kojan brukade sova sittande – ’såsom det är Gudi behagligt’.

Familjens överhuvud, som var en praktisk man, kände länge på tältduken,

drog prövande i den och smällde med tungan: 'Ojdå, det är starkt, ett bra tyg! Byxor i sådant tyg skulle inte gå att slita ut.'

I september, när den första snön redan hade kommit, var det dags för geologerna att resa hem. De gick en sista gång till stugorna i tajgan för att säga adjö. "Nå, om ni skulle följa med oss?" sade Galina Pismenskaja halvt på skämt, halvt på allvar. "Ni kan slå er ner var ni vill, vi kan sätta upp en stuga åt er och ni kan odla upp en trädgård ..." "Nej, det är inte för oss!" svarade alla fem och slog ifrån sig med händerna. "Det är inte för oss!" sade den gamle bestämt.

Innan helikoptern flög bort gjorde den två lovar över berget med trädgårdssodlingen. Bredvid högen med uppgrävd potatis stod fem barfota människor med ansiktena vända uppåt. De vinkade inte, stod bara orörliga. En av de fem föll ner på knä. Han bad.

Ute i "världen" blev begripligt nog geologernas berättelse om sin upptäckt i tajgan upphov till allt möjligt prat och skvaller, vilda antaganden och hypoteser. Vilka var dessa människor? Sådana som sedan länge hade bott vid Abakanfloden hävdade bestämt att eremiterna var ett slags gammaltroende* – detta var inte något nytt. Men det gick också ett rykte om en löjtnant i Vita armén, som på 20-talet skulle ha dödat sin äldre bror och sedan dragit ut i tajgan och gömt sig där med broderns hustru. Och man pratade om 30-talet: "Det hände mycket på den tiden ..."

Nikolaj Ustinovitj Zjuravljev bestämde sig, lika mycket för sitt arbetes skull som av pur intresse för det ovanliga i saken, att ta sig dit ut. Och han lyckades. I sällskap av en jägare som var vägvisare och en polis från centralorten Tasjtyp begav han sig till boplatsen i tajgan och fann där den bild som här har beskrivits. De fem människorna levde som förut i sina båda kojor, övertygade om att det var så det anstod "sanna kristna" att leva.

Gästerna möttes av misstrogenhet. Men de lyckades finna ut att detta var en familj gammaltroende och att det var på 20-talet som de hade dragit sig undan ut i tajgan.

Den gamle Karp Osipovitj Lykov var 82 år. Den äldste sonen, Savin, var 55. Natalja var 45, Dmitrij 39 och den yngsta, Agafja, skulle fylla 37.

Deras tillvaro och vanor präglades av yttersta torftighet. Bönestunder och läsning ur andaktsböcker växlade med den ständiga kampen för att överleva under villkor som nästan kunde liknas vid urtidförhållanden.

De ställde inga frågor till de besökande. Dessas berättelser om det moderna livet och om de viktigaste händelserna ute i världen "lyssnade de på som om de hade kommit från en annan planet".

* Gammaltroende kallas medlemmar i de religiösa sekter som sedan kyrkoreformen på 1600-talet vägrar att utöva den "nya tron". Kapitlet "Samtal vid ett stearinljus" handlar om de gammaltroende.

Nikolaj Ustinovitj stannade knappt ett dygn hos familjen Lykov. Han fick veta att geologerna, som nu var flera till antalet, brukade besöka eremiterna ganska ofta. En del gick dit av ren nyfikenhet, andra kom för att hjälpa till med att bygga en ny stuga och sköta potatislandet. Också Lykovs gick emellanåt till geologernas läger.

Som förut gick de barfota, men ett och annat plagg som de hade fått i gåva hade dykt upp i deras klädsel. En filthatt med smala brätten hade fallit den gamle i smaken, och döttrarna hade mörka huvuddukar. Savin och Dmitrij hade bytt ut sina hemvävda byxor mot byxor sydda av tältduk.

Nikolaj Ustinovitjs berättelse var intressant, men den väckte också en mängd frågor som han själv inte hade svaret på. Det stod inte riktigt klart varför familjen Lykov hade slagit in på en väg som ledde så långt bort från andra människor. Man borde kunna betrakta dem som livs levande resultat av en religiös fejd som på sin tid hade vållat våldsamt debatt. Men för mig fanns det en fråga som var viktigare än de religiösa spörsmålen och den var: Hur levde de?

Hur kunde människor överleva, inte bland tropikernas bananträd utan i den sibiriska urskogen med snö till midjan och i temperaturer som gick under trettio minusgrader? Maten, kläderna, husgeråden och verktygen, elden, upplysningen av bostaden, odlingarna, kampen mot sjukdomar, tideräkningen – hur gick allt detta till, hur åstadkoms det, vilka ansträngningar och kunskaper krävdes? Längtade de inte efter andra människor? Och hur föreställde sig de yngsta i familjen omvärlden, de som var födda i tajgan? Hurdant var förhållandet mellan föräldrarna och barnen och mellan syskonen? Vad visste de om tajgan och alla dess invånare? Hur föreställde de sig det "världsliga" livet, för de visste ju att någonstans fanns det ett sådant. De hade ju ändå sett flygplanen flyga förbi på himlen.

En annan inte oviktig sak: det finns något som heter sexualitet, driften att fortplanta sig. Hur hade en mor och en far, som själva visste vad kärlek är, kunnat förmena sina barn denna glädje, som är livets gåva åt varje levande varelse? Och slutligen: mötet med människorna. För de yngsta i familjen hade detta med all säkerhet varit något mycket omskakande. Vad hade det inneburit för Lykovs – glädje eller kanske sorg över att deras undangömda liv hade blivit upptäckt? Mysterierna och frågorna kring dessa isolerade varelser var många.

Medan vi satt på hotellet i Moskva skrev Nikolaj Ustinovitj och jag ner en hel lista med frågor på ett papper. Och vi beslöt att så fort sommaren kom och det gick att ta sig till det avlägsna området tillsammans besöka familjen Lykov.